

було подано нарис “Михайлівське весілля”, що описував обряд весілля у с. Михайлівці, записаний за свідченням родичів композитора Гафії, Ганни, дядька Зінька. На основі власних записів у 1971 р. видав збірку українських пісень “Вечорниці” з варіантами власної обробки¹². Р. Скалецький не тільки вивчав, записував народну пісню, відточував її звучання, а й популяризував її, він записував пісні на радіо, працював серед молоді. Його “Полька-Вінничанка” і нині залишається у програмах багатьох хорових колективів. Композитор у останні роки свого життя остаточно впорядкував і приготував до друку обробки вибраних пісень і танців весільних обрядів, які були записані ним в 20-30 рр. ХХ ст. (рукописи в чотирьох зошитах). Перу Р. Скалецького належить чималий доробок: 598 творів, з яких 373 друкованих, 225 в рукописах.

У рідному селі у Михайлівській середній школі створено кімнату-музей Р. Скалецького, яким завідує племінниця композитора Надія Войтенко. Вшановують пам’ять земляка працівники Бершадської музичної школи та чоловіча хорова капела районного будинку культури, для яких Родіон Андрійович залишив твори. Шанує його Вінниця, шанує його Україна. Його справу продовжують, чаруючи піснями, хорові колективи: хор ветеранів війни і праці, ним започаткований, Тульчинська хорова капела ім. М. Леонтовича, камерний хор, незмінним керівником якого є професор В. Газінський та безліч хорових колективів Вінниччини. Запроваджена щорічна культурно-мистецька премія ім. Р. Скалецького, якою відзначаються талановиті молоді диригенти. Відкрито на будинку, де він проживав, меморіальну дошку. Його іменем названа вулиця міста.

Сьогоднішній процес відродження сприяє розкриттю творчої палітри педагога, фольклориста, композитора, диригента, який виконав свою святу місію – не перервав золоті нитки традицій хорового співу, утвердив особливості стилю, притаманні народній пісенності. Родіон Андрійович часто повторював, що безперервність фольклорних традицій забезпечиться тоді, коли їх опановують діти. Тому його праця в школі базувалася на матеріалі народнопісенної творчості. Творчий доробок Р. Скалецького є важливим засобом навчального та виховного процесу в загальноосвітніх школах. Творчість композитора може бути використана з метою впливу на формування естетичного ставлення до музичного мистецтва національної культури, традицій, почуття любові до свого рідного.

Виховання студентства на матеріалах музичної спадщини Р. Скалецького, прикладі його особистої долі забезпечить успішне вирішення проблеми формування високопрофесійного вчителя-патріота. Повноцінне висвітлення життя і творчості Р. Скалецького сприятиме популяризації його досвіду. Особистість нашого земляка має бути відтворена з усією ретельністю, що можливе за копіткої праці в архівах, музеях, завдяки розшифруванню його епістолярної спадщини, щоденникових нотаток, збору спогадів його учнів, друзів, близьких людей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Музична література УРСР. 1917-1965 рр.: Бібліограф. довідник / Уклад. Л. Полях, А. Босая, Г. Кондратенко. - Харків, 1966. - С. 11, 43, 47, 73, 85, 88, 93, 99, 140, 171, 191, 296, 343, 347, 348, 353, 354; 2. Кушка М. Р. Скалецький. Дати життя і творчості // Камертон-ікс. 1994. - №45; 3. Гринишин М. Композитор з Поділля // Культура і життя. - 1994. - № 15; 4. Лазаренко В. Реабілітований посмертно // Камертон-ікс. - 1994. - №15; 5. Новосад В. Пісня з-за ґрат // Вінниччина. - 1993. - 6 травня; 6. Шкільнюк Г. Родіон Скалецький - співочий батько міста над Бугом // Тези доповідей та повідомлень 18 вінницької історично-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1998; 7. Задорожнюк Л. Імені Р. Скалецького // Вінницька газета. - 1996. - 13 січня; 8. Дербеньов В. Вшануємо пам’ять композитора // Південний Буг. - 1990. - 5 листопада; 9. Федорчук І. Пісня - найближчий мій супутник // Панорама. - 1994. - 30 листопада; 10. Барабаш В. Пісенний вінок Р. А. Скалецького // Вінниччина. - 1994. - 26 листопада; 11. Погорелов М. Музичні видання України. 1966-1971: Бібліограф. покажчик. - Ч. 1. - К., - 1977. - С. 20, 41, 42; 12. Вечорниці. Українські народні пісні в обробках для хора а capella. Бібліотечка української самодіяльності. - К., 1971.

Н. П. Кузьмінець

РЕВКОМИ НА ПОДІЛЛІ 1917 – 1921 РР.

На сучасному етапі українське суспільство намагається усвідомити глибину

політики тотального геноциду, масштаби минулих страшних соціальних потрясінь. В нинішніх умовах потрібно бути реалістами і розуміти, що ніякі перекручення не створили б тоталітаризму, якби його ідея не була в зародкові самого перевороту в жовтні 1917 р. Захоплення влади та утримання її шляхом знищення всього, що заважало цьому, неминуче мали призвести до диктатури. Прослідковуючи процес становлення тоталітаризму, знаходимо його корені ще на зорі радянської влади, а саме на прикладі створення та діяльності надзвичайних органів влади – більшовицьких ревкомів. В період революційного перевороту та громадянської війни на ці організації покладалися виключно важливі для більшовиків завдання: захоплення і утримання влади, боротьба з антибільшовицькими силами, вирішення господарських, соціальних, культуротворчих проблем на засадах ортодоксального марксизму.

Питання виникнення та діяльності ревкомів цікавили досить широке коло істориків, фахівців краєзнавства. В радянській історіографії інтерес до ревкомів був зумовлений потребами комуністичної ідеології, яка трактувала їх як прогресивне явище. Це, зокрема, можна сказати про монографії Н.Ф.Бугая “Ревкомы” (М., 1981) та “Органы защиты завоеваний Октября” (М., 1982). Дані дослідження містять ґрунтовний фактичний матеріал, підібраний, щоправда, тенденційно. Цінність названих монографій губиться також в результаті ідеологічного підходу до викладення історичних подій, що було характерним для історіографії того часу. Ще більше програють через цю ваду видані в 50-х роках монографії Л.П.Поторикиної “Ревкоми України. 1918-1920 роки” (К., 1957) та В.В.Колісника “Відновлення і зміцнення Радянської влади на Україні” (Харків, 1957). Знайшли своє висвітлення питання історії ревкомів і в періодичній пресі. Цікавий матеріал, зокрема, можна знайти в статті Я.Й.Малика “До питання про організацію та діяльність повітових, волосних, сільських військово-революційних комітетів на Україні (УІЖ. – 1984. - № 11.). Висвітлення основних моментів в діяльності ревкомів, в тому числі подільських, наведення багаточисельних фактичних і цифрових даних, динаміки кількості ревкомів роблять статтю, попри тогочасні ідеологічні штампи, цінною для дослідника.

На сучасному етапі історіографії відбувається переосмислення поглядів і концепцій, які склалися раніше, питань, що стосуються ролі революційних комітетів в системі політичних суспільних відносин, формуванні і діяльності їх організаційних структур. Дослідники підходять до проблем історії України, спираючись на концепцію самостійного українського державотворення. Зокрема історія Української радянської республіки початку 20-х років ХХ ст. оцінюється з точки зору нереалізованих можливостей періоду 1917-1920 рр. Виходячи з цього, С.В.Кульчицький, В.М.Даниленко, Г.В.Касьянов, Ю.І.Шаповал, І.Г.Білас, Є.П.Юрійчук, Л.В.Марценюк, В.Г.Москаленко, Я.Й.Малик, В.А.Чехович у своїх працях характеризують ревкоми як чужорідні, насаджені більшовиками: в процесі їх формування відбувалося утвердження тоталітарного режиму, яке супроводжувалося розширенням каральних репресивних функцій державної машини, фактичним підкоренням народу “апаратній державі”, караючим мечем якої були в 1917-1921 рр. ревкоми.¹

Останнім часом побачили світ праці, які з нових позицій оцінюють проблеми діяльності місцевих органів влади на Поділлі і роль ревкомів у їх системі у 1917-1921 рр. Це - монографічне дослідження П.С.Григорчука та О.А.Мельничука, присвячене діяльності комнезамів, ряд статей П.С.Григорчука, Ю.А.Зінька, Н.П.Кузьмінець про політичне становище на Поділлі в цей час.² Проте спеціальні праці і навіть статті про виникнення і діяльність ревкомів на Поділлі відсутні, що й обумовило вибір теми даного дослідження.

Виходячи з актуальності, науково-практичного значення, недостатнього, з точки зору сучасного підходу, рівня наукової розробки окремих аспектів досліджуваної проблеми, автор даної статті поставила за мету шляхом системного аналізу опублікованих документальних та архівних матеріалів простежити характер і обумовленість основних тенденцій у формуванні і функціонуванні революційних комітетів Поділля від часу їх заснування до скасування.

Перші ревкоми на Україні створювались в основному в великих промислових

центрах наприкінці серпня 1917 р. Початок діяльності ревкомів на Поділлі припадає на листопад-грудень 1917 р.³

На першому етапі свого існування ревкоми виконували завдання підготовки і проведення більшовицького перевороту з метою встановлення радянської влади в губернії. В другій половині січня 1918 р. з їх допомогою було встановлено радянську владу в Тульчині, Брацлаві, Немирові, Ольгополі та інших містах. В цей період Вінницький ревком розпочав організацію Червоної гвардії, і з цього часу розпочинається процес набуття ревкомами характеру надзвичайних органів виконавчої влади.⁴

Навесні 1918 р. на Україну прийшли німецькі війська. До середини березня 1918 р. вони окупували всю Подільську губернію. Участь в русі опору брали підпільні ревкоми, які функціонували в Проскурові, Балті, Літині, Хмільнику. Всього в цей час було створено близько двох десятків ревкомів.⁵

Боротьба з німецькими окупантами на Поділлі набувала активних форм, і до кінця 1918 р. німці залишили територію краю. Влада перейшла до Української Директорії. На новостворені ревкоми покладалося завдання організації підпільної боротьби з Директорією. На початку 1919 р. на Поділлі діяло 6 повітових, 46 волосних, 80 сільських ревкомів, які створювали бойові партизанські загони, поширювали пробільшовицькі листівки тощо.⁶ Директорія не змогла втримати владу і переїжджає з Києва до Вінниці. А 19 березня 1919 р. Червона Армія зайняла Вінницю. Було створено міський ревком. Незабаром він реорганізовувався у Подільський військово-революційний комітет.⁷

До серпня 1919 р. діяльність губернського ревкому становить великий інтерес. Сфера діяльності розширилася: від агітації до мобілізації в Червону армію. Однак мали місце зловживання з боку посадових осіб ревкому. Тому губревком було ліквідовано і всі його справи перейшли до губвиконкому (травень 1919 р.).⁸ З усіх заходів ревкому виконком одобрив лише постанову про реквізиції.⁹

Характеристика діяльності ревкомів була б неповною, якби не торкнулися їх політики в галузі економіки. Вирішення господарських питань було одним з головних, що розв'язували ці органи влади. Господарство на Поділлі в роки Першої світової війни прийшло в занедбане становище. З метою хоч часткового налагодження господарства в кінці лютого - на початку березня 1920 р. проводиться "Тиждень палива", в березні – "Тиждень селянина". Було проведено облік усіх сільськогосподарських знарядь праці, заборонено їх продаж і вивезення за межі губернії. Таке ж було пророблено з племінною птицею, худобою. Так, 11 лютого 1931 р. з метою "збереження" було вилучено у місцевого населення майже всю худобу і передано до губземвідділу.¹⁰

В умовах паливної кризи 1919 - 1920 рр. опинилися під загрозою подільські ліси. До боротьби з вирубуванням лісів були підключені місцеві ревкоми, комнезами. Вони повинні були виділяти по 3-5 чол. для допомоги лісовій охороні. Однак всі проблеми влада зводила до покарання. Так, 105 селян Могилів-Подільського повіту весною 1919 р. за самовільну вирубку лісу були віддані під арешт на 15 діб; ліс і знаряддя рубки були конфісковані.¹¹

Єдине, що більш – менш залишилося на Поділлі з дореволюційних часів – це цукрова промисловість. 23 листопада 1920 р. газета "Вісті" повідомляла: "Зараз майже всі цукрові заводи, в кількості 36, які входять до Подільської губернії, почали виробництво цукру".¹² Губревком рекомендував допомогти заводам в справі їх становлення.¹³ Коштів для підняття господарства не було. І це було найболючішою проблемою влади. А тому кошти вилучали в населення шляхом накладання контрибуцій. Так, на буржуазію міст і містечок Ольгопільський ревком 18 квітня 1919 р. наклав таку контрибуцію: Ольгопіль – 800 тис. крб., Бершадь – 1300 тис. крб., Чечельник – 800 тис. крб., Піщанка – 700 тис. крб., Крижопіль – 500 тис. крб.¹⁴

Багато уваги приділялося діяльності в галузі культури, змін в соціальному, політичному становищі населення. Умови для освіти були важкі. Серед труднощів нарада по народіві 24 червня 1921 р. визначила такі: недостатнє постачання харчами, шкільним обладнанням, незацікавленість мас культурною роботою.¹⁵ В числі інших називались і такі

як відсутність кадрів, нових книг, газет, брошур, невлаштованість бібліотек та ін. І все ж певна результативність в роботі ревкомів в цій галузі була. До 4 серпня 1920 р. було відкрито ряд шкіл при Вознесенському госпіталі, міській міліції, місцевій в'язниці тощо.¹⁶ 11 липня на Замості (м. Вінниця) було відкрито робітничо-селянський клуб. В березні 1921 р. було взято під охорону держави пам'ятники історії.¹⁷ Подільською губнаросвітою було відкрито у Вінниці 5 хат – читалень, музичну школу, бібліотеку мистецтв, вільну академію художеств.¹⁸ До літа 1920 р. в губернії функціонували більше 20 шкіл, 10 дошкільних установ, 28 бібліотек, 40 хат-читалень.¹⁹

Певна увага приділялась вирішенню питань соціальної політики. Боротьба з хворобами, пошестями, забезпечення населення міст продовольством, боротьба з дитячою бездоглядністю – ось далеко не повний перелік проблем, які доводилося вирішувати ревкомам за час своєї діяльності.

В лютому 1920 р. у Вінниці поширився тиф. Становище ускладнювалося тим, що поряд з ним спостерігалися спалахи віспи і дифтерії. Витрати на утримання хворих перевищували 2 млн. крб. в день.²⁰ Вживалися заходи щодо очищення міста від нечистот, досліджувалася вода з Бугу, організовувалися “холерні” пункти. Ці заходи допомагали тримати ситуацію під контролем. Крім того, поширювалися листівки, брошури санітарного змісту, читалися профілактичні лекції. Протягом літа 1921 р. було відправлено на відпочинок з лікуванням до Одеси та Криму більше 200 подільських дітей.²¹

Певна робота проводилась в напрямку поліпшення соціального становища робітників. Одним із заходів, проведених губревкомом в цьому напрямку, було запровадження картки “червоної зірки” на продовольство.²²

На ревкомівську добу припадають і перші спроби боротьби з самогонварінням. Рядом наказів у 1920 р. ревком заборонив це “діяння”. Тільки за появу в нетверезому стані ревком загрожував арештом терміном на 1 місяць, за продаж самогону – ув'язнення на 6 місяців, за його гоніння – позбавлення волі на 1 рік з конфіскацією майна.²³

Жорстоко боролися ревкоми з проявами спекуляції. Зокрема за спекуляцію грошовими знаками винних чекав суд ревтрибуналу. В 1920 р. в Лютичеві було розстріляно двоє громадян за спекуляцію.²⁴

В ході зміцнення радянської влади відбувалася поступова монополізація нею торгівлі, витіснення приватного сектора з цієї сфери. Це давало можливість взяти в свої руки важелі економічного панування. Процес монополізації йшов з моменту захоплення влади більшовиками. Про це свідчить один з перших наказів земвідділу ревкому про постачання городиню жителів м. Вінниці через радянські крамниці.²⁵

Логічне завершення діяльності ревкомів полягало в утвердженні радянської влади та переданні повноважень виконавчим органам нових структур влади. Підготовка до виборів в ради почалася на Поділлі 23 грудня 1920 р. із створення комісії по виборах до Рад. 26 січня 1921 р. було обрано Вінницьку міську Раду, до складу якої увійшло 147 комуністів, 3 меншовики, 3 єврейські соціалісти, 96 безпартійних.²⁶

14 липня 1921 р. губревком припинив свою діяльність, передавши свої повноваження губвиконкому, обраному на 1 з'їзді рад Подільської губернії.²⁷

Ревкоми припинили свою діяльність після того, як стало зрозуміло, що надзвичайними методами неможливо дійти згоди з населенням, вести господарство. В цьому плані ревкоми виявились неефективними. На момент їх ліквідації комітети не зуміли справитись з повстанським рухом, налагодити постачання продовольством. Ніяких зрушень не спостерігалось в процесі прихилення селян до радянської влади. Проте елементи ревкомівської системи, яка офіційно була ліквідована в 1921 р., фактично продовжували існувати і надалі.

Історію ревкомів не слід розглядати, як щось епізодичне. Це був лише перший, пробний етап в процесі утвердження нової політичної, соціально-економічної системи, побудованої на принципах воєнізації. Тому слід оцінювати діяльність ревкомів як відкрито воєнно-комуністичну, недемократичну, що створила небезпечний прецедент для вироблення

тоталітарних принципів управління державою. Саме в цьому напрямі належить надалі досліджувати і оцінювати цю важливу політичну проблему.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перша десятиріччя (1919 – 1928). – К., 1996; Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. – К., 1991; Шаповал Ю.І. Людина і система (Штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні). – К., 1994; Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. У 2-х т. – К., 1994; Юрійчук Є.П. Становлення і характер радянської влади в Україні: Історико-правові аспекти(1917-1922 рр.). – К., 1998; Марценюк Л.М. Українська радянська державність в контексті реалізації більшовицької моделі централізованої держави. 1918-1929 рр. Історичні аспекти проблеми: Дис... к.і.н. – Луцьк, 2001; Москаленко В.Г. Місцеві ради УРСР в системі тоталітарної влади: Дис... к.і.н. – К., 1992; Малик Я.Й. Впровадження радянського режиму в українському селі. – Львів, 1996; Чехович В.А. Проблеми національно-державного будівництва в Україні в роки непу.- Харків, 1995; 2. Григорчук П.С., Мельничук О.А. Комнезами на Поділлі. – Вінниця, 2001; Зінько Ю.А., Кузьмінець Н.П. Роль з'їздів Рад в системі місцевих органів влади на Поділлі на початку 20-х рр. ХХ ст. – Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія: Історія. Вип. У. – Вінниця, 2003; Кузьмінець Н.П. Діяльність місцевих органів влади на Поділлі (1920-1925 рр.). – Наукові записки Вінницького педуніверситету. Серія: Історія. Вип. VI. – Вінниця, 2003; 3. Боротьба за владу Рад на Поділлі: Документи й матеріали. - Хмельницький, 1957. – С. 209-210, 218, 236; Нариси історії Поділля. – Хмельницький, 1990. – С. 205-207; 4. Архів Радянської України. - 1933. - № 7-8. – С.60-61; 5. Нариси історії Поділля. – С. 209-212; 6. Нариси з історії Вінницької обласної партійної організації. – Одеса, 1978. – С. 214; 7 Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область. – К., 1972. – С.90; 8. ДАВО. – Ф. 777. – Оп. 7 – Спр. 3^а. – Арк. 8; 9. Там само.- Арк. 17; 10.ДАВО. – Ф. 925. – Оп. 2. – Спр. 46. – Арк. 7; 11. ДАВО. – Ф. 2625. – Оп. 3. – Спр. 31. – Арк.. 4; 12. Вісті. – 1920. – 23 листоп.; 13. ДАВО. – Ф. 2625. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 159; 14. ДАВО. – Ф. 3792. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 7; 15. ДАВО. – Ф. 925. – Оп. 2. - - Спр. 46. – Арк. 8; 16. Вісті. – 1920. – 4 серпня; 17. ДАВО. – Ф. 925. – Оп. 2. – Спр. 46. – Арк. 5; 18. Вісті. – 1921. – 10 березня; 19. ДАВО. – Ф. 2526. – Оп. 2. – Спр. 97. – Арк.. 12; 20. Вісті. – 1920. – 8 лютого; 21. Вісті. – 1921. – 17 червня; 22. Вісті. – 1921. – 30 січня; 23. ДАВО. – Ф. 2625. – Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 253; 24. Там само. – Арк. 175; 25. Вісті. – 1920. – 3 липня; 26. ДАВО. – Ф. 2625. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 50; 27. ДАВО. – Ф. 925. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 40.

О.М.Завальнюк

Н.Т.ГАМОРАК – ПРИВАТ-ДОЦЕНТ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1919-1921 РР.)

Національне відродження 1917-1920 рр. виявило внутрішні можливості українців у плані пізнання і примноження своїх духовних і культурно-освітніх цінностей, поступу національної системи освіти, важливе місце в якій належало вищій школі. Цивілізованому світу було продемонстровано величезний потяг молоді української нації до згуртування, піднесення на вищий ступінь її національної свідомості, національно-культурного буття.

У великому пориві східних і західних українців створити свою державу, яка б відновила і продовжила перервану історичними чинниками багату культурну традицію попередніх поколінь, залишив помітний слід галичанин Нестор Теодорович Гаморак. У 1919-1921 рр. він працював приват-доцентом Кам'янець-Подільського державного українського університету – єдиного безперервно діючого в часи відродження вогнища національної вищої освіти, науки і культури всієї України. Однак про ці роки його біографії науковому загалу відомо вкрай мало. На жаль, їх просто обійшли автори довідково-енциклопедичних статей про Н.Т.Гаморака у 40-60 рр. ХХ ст.¹ У єдиній науковій статті Д.М.Доброчаєвої, Л.Г.Любінської та О.Л.Рибалко, присвяченій сторінкам життя вченого, про його університетський період сказано кількома штрихами².

Він народився 9 березня 1892 р. у с.Стрільче Городенківського повіту Східної Галичини, що належала до Австро-Угорщини, в родині потомственного священика. Згодом батьки переїхали до містечка Устечко Заліщицького повіту, а після смерті Теодора Кириловича вдова з дітьми опиняється у Коломії. Нестор навчався у місцевій народній школі. Після її закінчення став учнем Коломийської української класичної гімназії, під впливом вчителя І.Раковського захопився природознавством, у 13 років став членом